

УДК 342.951:343.148

ТОПОЛЯ Р.В.

**ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ:
ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ**

У статті на основі чинного законодавства та думок науковців щодо зазначеної проблематики досліджено деякі теоретичні й історичні аспекти експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. Автор досить влучно зазначає, що сьогодні автомобілі є набагато комфортнішими та безпечнішими, ніж у давні часи, але й віртуознішими стали дії правопорушників, шахраїв і злочинців, що намагаються легалізувати транспортні засоби, які, наприклад, були ввезені на територію України незаконним шляхом, викрадені в нас чи за кордоном тощо.

Ключові слова: експерт, законодавство, транспортний засіб, правопорушення, експертиза, технічний паспорт, дорожній рух.

В статье на основе действующего законодательства и мнений ученых относительно указанной проблематики исследованы некоторые теоретические и исторические аспекты экспертно-криминалистического исследования транспортных средств. Автор отмечает, что сегодня автомобили стали намного комфортнее и безопаснее, чем в древности, но виртуознее стали действия правонарушителей, мошенников и воров, пытающихся легализовать транспортные средства, которые, например, были ввезены на территорию Украины незаконным путем, украдены у нас или за границей и др.

Ключевые слова: эксперт, законодательство, транспортное средство, правонарушения, экспертиза, технический паспорт, дорожное движение.

In the article, on the basis of the current legislation and opinions on this problem of scientists, some theoretical and historical aspects of the expert-crimeanistic research of vehicles are investigated. The author quite aptly notes, that cars are much more comfortably and more safely today, than in old times, but also is more masterly than steel of action of offenders, the swindlers and thieves trying to legalize transport means, which, for example, have been imported on territory of Ukraine in the illegal way, stolen in our country or behind border, etc.

Key words: expert, legislation, vehicle, offenses, examination, technical passport, road traffic.

Актуальність статті. Сьогодні транспортна галузь є важливою сферою суспільного виробництва, що покликана забезпечувати потреби фізичних і юридичних осіб в просторовому переміщенні різного характеру на будь-які відстані. Автомобілізація наразі стала майже тотальною, що призводить не лише до вчинення різноманітних злочинів, пов'язаних із транспортними засобами, але й до численних адміністративних правопорушень. Експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів має важливе значення для недопущення легалізації незаконних автомобілів у правовому полі нашої держави, покарання виних у злочині тощо. Аналіз теоретичних та історичних аспектів експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів має дуже важливе значення зараз, коли кількість автомобілів постійно збільшується, а дії порушників щодо підроблення номерів, документів на авто тощо стають все більш досконалими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі теоретичні й історичні аспекти експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів аналізували у своїх працях учені

© ТОПОЛЯ Р.В. – кандидат юридичних наук, старший судовий експерт сектору криміналістичного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, відділу інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності (Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України)

в галузі адміністративного права, кримінального процесу та криміналістики. Теоретичним підґрунтям обраної тематики стали праці вітчизняних та іноземних учених і практиків-експертів: В. Авер'янова, Л. Ароцкера, Р. Белкіна, А. Вінберга, Г. Грановського, Ф. Джавадова, О. Жгенті, А. Іщенко, Т. Коломосць, Н. Майліс, Н. Малаховської, Г. Прохорова-Лукіна, О. Олійника, О. Росінської, О. Рошіна, М. Салтевського, В. Шепітька, М. Щербаковського та інших. Однак тематика, яка обрана нами для наукової статті, є досить актуальною та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є вивчення теоретичних та історичних аспектів експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів, а також трансформування такого виду діяльності із плином часу.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення методики комплексного експертно-криміналістичного дослідження автотранспортних засобів і документів, що їх супроводжують, а також законодавчих норм, що регламентують процедуру такого виду досліджень, сьогодні є необхідним заходом профілактики, попередження та розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним автобізнесом [1, с. 3].

Вагомою проблемою побудови правової держави в Україні є створення нового кримінально-процесуального законодавства і завершення реалізації Концепції судово-правової реформи в Україні, якою передбачено комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на зміцнення судової системи, кодифікацію всіх галузей права відповідно до соціально-економічних і політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві. Зазначене безпосередньо стосується і реформування системи судово-експертної діяльності, що виконує важливу функцію щодо об'єктивності й організації розгляду кримінальних злочинів і адміністративних правопорушень [2, с. 237].

Не є винятком і суспільні відносини щодо адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів, оскільки автомобільний парк країни постійно зростає і складає понад 15 млн. одиниць [3, с. 1], що сукупно з іншими чинниками інколи призводить до його використання як знаряддя правопорушень. Усе зазначене вимагає вдосконалення та розвитку адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів для забезпечення прав і законних інтересів власників транспортних засобів, інших учасників дорожнього руху.

З появою першого автомобіля пройшло багато років, і тепер автомобілі стали невід'ємним атрибутом сучасного життя. Наразі доречно перейти до історичного екскурсу. Слово «автомобіль» у Новому тлумачному словнику української мови пояснюється як самохідна машина із двигуном внутрішнього згорання для перевезення пасажирів і вантажів безрейсовими дорогами [4, с. 16].

Г. Даймлер збудував свій автомобіль 1886 р. Двигун із вертикально розташованим циліндром було встановлено в середній частині візка під ногами пасажира. Спочатку він безпосередньо з'єднувався пасовою передачею з ведучими колесами. Тому запускати його можна було тільки «з ходу», добряче підштовхнувши автомобіль. Якщо не було помічників, водієві доводилося розкотити автомобіль, стрибати в нього на ходу. Згодом Г. Даймлер прилаштував до пасової передачі спеціальний натяжний ролик. Двигун запускався на нерухомому автомобілі та спочатку працював вхолосту, бо приводний пас був дуже ослаблений. Під час рушання з місця водій переміщав ролик, пас натягувався й ведучі колеса починали обертатися. Перший масовий легковий автомобіль ГАЗ-А створили на основі машини Форд-А і з 1932 р. виробляли на Горьківському автозаводі. Конструктори ще 1938 р. створили ескізний проект монолітного автомобільного кузова. А 1946 р. той самий автозавод вперше у світі почав випускати в масовій кількості автомобіль такого типу, символічно названий «Побєда». Зовнішність цього автомобіля визначила автомобільну естетику на багато років уперед. Це справді була перемога автомобілебудування тих часів [5, с. 3–4].

Боротьба зі злочинністю, зокрема і у сфері злочинів і адміністративних правопорушень проти безпеки руху й експлуатації транспорту, на погляд О. Джузи, Є. Моїсєєва і В. Василевича, з якими ми погоджуємося, буде ефективною лише за обставин, коли питання вивчення й усунення як самих причин, так і умов злочинності, будуть перебувати в одній площині, в одному контексті з буттєвим статусом правосуддя, тобто процесом його здійснення [6, с. 6].

Поняття «експертиза» (лат. *response*, від *responsio* – «відповідь», англ. *expert examiner*, *expertise*; фр. *expertise*) означає вивчення спеціалістом (експертом) чи групою спеціалістів (експертів) питань, правильне вирішення яких вимагає професійних досліджень і спеціальних знань у певних сферах (медицині, криміналістиці, мистецтві, бухгалтерії тощо). Практичним і документальним результатом експертизи є висновок експерта чи групи експертів [7, с. 942].

У Законі України «Про судову експертизу» міститься таке її визначення: це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [8, с. 232].

Доречно наразі зазначити погляди вчених, що займалися дещо спорідненою з досліджуваною нами проблематикою, – Н. Клименко і В. Федчишиної, які вважали, що взагалі судова експертиза підсилює доказовий базис матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини, відіграючи важливу роль у розробленні та практичному впровадженні наукових методів і методик, дослідженні матеріалів під час розслідування злочинів і судового розгляду справ [9, с. 8].

У процесі експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів виникають, змінюються чи припиняються правовідносини.

На погляд професора О. Скакун, правовідносини – це врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, які виражаються в конкретному взаємозв'язку між уповажувальними й зобов'язальними суб'єктами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності, та забезпечувані державою [10, с. 335].

Предметом правового регулювання є суспільні відносини – економічні, політичні, культурні, національні, релігійні, які потребують правового впливу, вони є вольовими, об'єктивно потребують впливу з боку держави та мають чітко визначений зміст [11, с. 116].

На думку М. Федосєєва, залежно від особливостей об'єктів можна виокремити такі основні етапи комплексного дослідження транспортних засобів: загальний огляд транспортного засобу; дослідження ідентифікаційних номерів та інших маркувальних позначень; дослідження дублювальних кодових табличок; дослідження номерної панелі (номерного майданчика) і прилеглої до неї території; дослідження лакофарбового покриття; дослідження номерів двигуна й інших агрегатів, зазначених у документі про призначення експертизи (залучення експерта); дослідження електронних блоків управління й інших носіїв даних. Беручи до уваги те, що будь-яке експертне дослідження є складним багатоетапним процесом, техніко-криміналістична експертиза документів, що супроводжують автотransпортний засіб, також має низку ключових стадій, спрямованих на встановлення відповідності інформації, що міститься в документах, даним, отриманим завдяки дослідженню транспортного засобу; установа відповідності бланків чинним стандартам і вимогам; установа наявності відповідних реквізитів і ступенів захисту бланків документів; перевірку відбитку печатки та підпису уповноваженої особи тощо [12, с. 137].

Суб'єкти правовідносин – це учасники адміністративно-правових відносин, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки й наділені специфічними юридичними властивостями [13, с. 68]. Провідним суб'єктом адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності є експерт, а провідним інститутом у такій сфері є дослідження, яке здійснюється експертом.

На нашу думку, заслуговує на увагу погляд М. Щербаковського, що об'єкти судової експертизи є матеріальні (предмети, їх сукупності) або матеріалізовані (документи) джерела інформації. Учений доречно зазначає, що об'єкти судової експертизи можуть бути класифіковані за різними ознаками: а) об'єкти, представлені слідчим; б) об'єкти, створені експертом у процесі проведення досліджень (моделі, експериментальні зразки порівняння та ін.); в) допоміжні об'єкти, використовувані під час дослідження (еталони, екземпляри натурних колекцій тощо) [14, с. 85].

Г. Кушнір, з яким ми цілком погоджуємося, вважає, що комплексне дослідження транспортних засобів і документів, що їх супроводжують (далі – КДТЗ), – це самостійний вид судової експертизи, який полягає в дослідженні транспортного засобу і документів, що його супроводжують, з метою виявлення можливих ознак їх зміни чи підробки, установа первинної інформації на підставі вивчення й аналізу певних джерел інформації під час використання відповідних методів дослідження та спеціальної техніки, а також низка заходів, спрямованих на профілактику викрадення транспортного засобу, недопущення їх подальшої легалізації, які поєднують у собі професійні навички експерта, його спеціальні знання в галузі науки і техніки [15, с. 270].

Об'єктом адміністративно-правового регулювання досліджень транспортних засобів є право водіїв та інших учасників дорожнього руху на проведення законної, незалежної, об'єктивної та повної судової експертизи транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, на основі спеціальних знань щодо транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, а також організаційно-правова діяльність публічної адміністрації

щодо забезпечення діяльності експертів і експертних установ, що здійснюють дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують.

У своїх працях деякі вчені зазначають, що на законодавчому рівні транспортний засіб варто розглядати не лише як об'єкт права власності, джерело підвищеної небезпеки й експлуатації, але й як об'єкт державної реєстрації та обліку [16], з чим і ми погоджуємося повною мірою.

У процесі проведення дослідження транспортного засобу здійснюються: загальний огляд транспортного засобу (далі – ТЗ); дослідження ідентифікаційного позначення кузова; дослідження табличок виробника; дослідження номерного майданчика та прилеглих до нього частин ТЗ; дослідження лакофарбового покриття; дослідження інших носіїв інформації; дослідження номера двигуна за наявності технічної (конструктивної) можливості тощо [17].

Наступним елементом у проведенні дослідження ТЗ є вивчення табличок виробника (річ у тому, що в кожного виробника свій спосіб вироблення ідентифікаційних позначень, тому їх оригінальність можна порівняти, скажімо, з неповторністю відбитків пальців людини). Однак автотранспорту все ж намагаються їх «удосконалити», адже без зміни номера неможливо легалізувати вкрадений автомобіль [18].

До об'єктів криміналістичного дослідження транспортних засобів належать номерні знаки, щодо яких можуть бути поставлені такі питання: в який спосіб виготовлено встановлені на автомобілі номерні знаки; чи виготовлені номерні знаки, вилучені із затриманих автомобілів, на тому самому устаткуванні; чи відповідають наявні на автомобілі номерні знаки вимогам, установленим нормативно-технічною документацією; чи змінювалися позначення на номерних знаках, установлених на представленому автомобілі, і якщо так, то якими є первинні позначення.

Наступним етапом, не менш необхідним за всі інші, є дослідження лакофарбового покриття. Звичайно, частіше правопорушники не хочуть його пошкодити, але досвідчений експерт завжди виявить найменші подряпини. Лакофарбове покриття – це покриття, отримане нанесенням лакофарбового матеріалу на поверхню, що фарбується, із подальшим формуванням плівки [19].

Для дослідження інших носіїв інформації необхідно мати спеціальний допуск і знання щодо здійснення комплексного дослідження транспортних засобів і документів, що їх супроводжують, які має лише визначений експерт. Пересічним громадянам вони невідомі. У процесі проведення дослідження ТЗ ще одним етапом є експертиза номера двигуна за наявності технічної (конструктивної) можливості. Номер двигуна автомобіля зображений на окремих частинах двигуна. Але багатьом автолюбителям часто важко його знайти. Це пов'язано з тим, що розташування номерів і кодів двигунів залежить від їх виробників. Зазвичай місце позначення атрибутів виробник обирає на свій смак. Тому кожна марка ховає номер двигуна в особливому місці. Для досвідченого експерта зазначене не є проблемою.

Висновки. У статті ми розглянули деякі теоретичні й історичні аспекти експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. Сьогодні автомобілі є набагато комфортнішими та безпечнішими, ніж у давні часи, але й віртуознішими стали дії правопорушників, шахраїв і злодіїв, що намагаються легалізувати транспортні засоби, які, наприклад, були ввезені на територію України незаконним шляхом, викрадені в нас чи за кордоном тощо. Зазначимо, що з часом методи, які використовуються в процесі проведення експертизи, мають постійно вдосконалюватися з урахуванням сучасних технологій.

Список використаних джерел:

1. Сезонов В. Автотранспортний засіб як об'єкт криміналістичного дослідження / В. Сезонов // Правознавець. – 20 червня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/12176/%C2> – Назва з екрану.
2. Олійник О. Судово-експертна діяльність, як об'єкт адміністративно-правового регулювання / О. Олійник // Митна справа. – 2012. – № 4(82). – С. 237–241.
3. Бриндіков Ю. Розвиток професійної готовності водіїв автотранспорту до дій в екстремальних ситуаціях : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Ю. Бриндіков ; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
4. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконт, 2003. – Т. 1 : А – К. – 927 с.
5. Поради сільському автолюбителю / І.П. Мотовиловець, В.О. Куш, І.С. Шаровара та ін. – К. : Урожай, 1988. – 224 с.

6. Джужа О. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами: загальна та особлива частини : [навчальний посібник] / Є. Моїсєєв, В. Василевич, О. Джуж. – К. : Атіка, 2001. – 368 с.
7. Тихомиров М. Юридическая энциклопедия / М. Тихомиров, Л. Тихомирова – М., 2001. – 972 с.
8. Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038–ХІІ «Про судову експертизу» : станом на 1 червня 2017 р. // Відомості Верховної Ради України – 1994. – № 28. – Ст. 232.
9. Клименко Н. З історії розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України / Н. Клименко, В. Федчишина // Віче. – 2013. – № 14. – С. 8–12.
10. Скакун О. Теория государства и права : [учебник] / О. Скакун. – Харьков : Консул ; Университет внутренних дел, 2000. – 704 с.
11. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / В. Галуцько, В. Шкарупа ; за заг. ред. В. Шкарупи – Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2007. – 280 с.
12. Федосєєв М. Проведення комплексного дослідження транспортних засобів і документів, що їх супроводжують, під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспорту через митний кордон України / М. Федосєєв // Криміналістичний вісник/ – 2013. – № 1(19). – С. 133–138.
13. Адміністративне право України : [підручник] / В. Галуцько, В. Олефір, Ю. Гридасов, А. Іванищук, С. Короед. – Херсон : ХМД, 2013. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. Академічний курс. – 393 с.
14. Щербаковський М. Судова експертологія : [навчальний посібник] / М. Щербаковський – Х. : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2008. – 192 с.
15. Кушнір Г. Судова експертиза транспортних засобів та документів, що їх супроводжують / Г. Кушнір // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 3. – С. 270–274.
16. Безпосередній об'єкт знищення, підробки або заміни агрегатів ТЗ. – 22 травня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pravo/100/16940-bezposerednij-ob-yekt-znishhennya-pidrobki-abo-zamini-nomeriv-vuzliv-ta-agregativ-transportnogo-zasobu.html> – Назва з екрану.
17. Інструкція про порядок проведення криміналістичних досліджень транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, працівниками Експертної служби МВС України : затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України 31 травня 2013 р. № 537. – К. : Міністерство внутрішніх справ України, 2013. – 6 с.
18. Тавро «залізного коня»: Зазвичай автовласники не переймаються особливою цікавістю щодо ідентифікаційних позначень. – 22 червня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ru/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=1844.
19. Лакофарбове покриття : матеріали для сервісу та ремонту автомобілів. – 28 червня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : posibnyky.vntu.edu.ua/servis_ta.../6.4.html.